

DIVERGENTNO IN KONVERGENTNO V ODNOSU MED VOJSKO IN DRUŽBO

Povzetek. Vsaka legitimna vojska naj bi odsevala družbeno strukturo in splošne družbene vrednote ter se vključevala v splošno kulturo družbe. Ker pa se od vojske pričakuje tudi učinkovito opravljanje njenih nalog, je skoraj nujno, da ima tudi določene svojstvene značilnosti. Vprašanje ločenosti in sorodnosti ter tudi trendov ločevanja (divergenca) oziroma povezovanja (konvergenca) vojske in ostale družbe je eno ključnih vprašanj moderne sociologije vojske. Prispevek je namenjen pregledu obravnav tega vprašanja v sociološkem proučevanju vojske. Analiza tega pregleda pokaže, da se v stroki skozi zgodovino zagovarjanje obeh konceptov vseskozi izmenjuje ali pa celo prepleta. Razloge odkrivamo v vplivu civilno-vojaških tradicij, razvoju družbenih odnosov nasploh in družbenih posebnosti določenih obdobj, pa tudi v pristopu avtorjev.

Ključni pojmi: civilno-vojaška razmerja, sociologija vojske.

Uvod

Sociološko proučevanje vojaške organizacije – strukture, notranjih odnosov med skupinami, skupinske dinamike in procesov spreminjanja skupin ipd. – se kaj hitro zaključi, če želimo pri proučevanju ostati strogo znotraj meja vojaške organizacije. (Tudi) ta organizacija je namreč odprt sistem in jo je nujno obravnavati v družbenem kontekstu. Vedno znova pa se postavlja vprašanje, koliko v njej odseva družba s svojimi vrednotami in kulturo nasploh, strukturo, človeškimi in materialnimi viri. Ali odseva v vsakem zgodovinskem obdobju enako? Ali odseva v vseh družbah enako? Ali kakšne posebne okoliščine, na primer okoliščina oboroženega boja, vplivajo na ta odsev? Našteli bi lahko še vrsto podobnih vprašanj, nanje pa je mogoče dobiti odgovore (tudi) z analizo zgodovine sociološkega proučevanja vojaške organizacije, njenega mesta v družbi in odnosov s civilnim okoljem. Pri raziskovanju in opisovanju teh relacij so se v zgodovini stroke pojavljali različni izrazi, ki pa skoraj vedno (še najmanj v obdobju strukturalističnega prouče-

* Dr. Maja Garb, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

vanja, ki zanemarja procese in le opisuje pojave in njihove značilnosti) vsebujejo primerjavo vojske s civilnim okoljem – podobnost, različnost, posebnost, približevanje, oddaljevanje. Ravno iskanju stičišč med temi izrazi je namenjen tudi pričujoči prispevek. V prispevku bodo prikazane teorije s področja sociološkega proučevanja vojske od modernih začetkov v sredini petdesetih let prejšnjega stoletja do danes, ki razlagajo bistvo vojaške organizacije. Koliko je torej ta organizacija družbena organizacija in koliko je posebna, ločena od družbenih značilnosti in dogajanj?

Vojska v luči razmerja med posebnim in družbenim

O vojski je mogoče razmišljati kot o totalni in represivni instituciji, vsekakor pa je tudi družbena institucija. Zato naj bi (vsaj legitimna vojska) odsevala družbeno strukturo, vključevala pa naj bi se tudi v splošno kulturo družbe oziroma naj bi se v njej odražale tudi splošne družbene vrednote. Tako pravi Thompson in Peltier (1990: 589), da služba v vojski ne bi smela predstavljati radikalnega prehoda (preloma) iz civilnega življenja. Vojak namreč vedno ostaja tudi državljani (drugače je v najemniških vojskah oziroma v raznih tujskih legijah) in mora biti sposoben usklajevati svojo poklicno vlogo (vlogo vojaka in/ali (pod)častnika) s svojo vlogo državljanja. Avtorja sicer to ugotavljata na primeru Nemčije, ki v primerjavi z drugimi zahodnimi državami, zaradi svoje zgodovine, nekoliko drugače ureja odnos med vojsko in družbo. Ta odnos zlasti označuje velika povezanost med obema, kar je razvidno iz koncepta vojaka-državljanja in koncepta notranjega vodenja (*Innere Führung*) v nemški vojski.

Fields in Jensen (1998: 119) ugotavljata, da vojska mora ohranjati svoj etos, če hoče biti učinkovita. Pod vojaškim etosom razumeta nekatere konservativne vrednote in norme, ki so potrebne za disciplino, moralno in poslušnost.¹ Hkrati pa mora vojska odražati tudi liberalne vrednote in norme v družbi – zato, da jo družba podpira. Prilagajanje vrednotam in normam liberalne družbe pa, tako Jensen in Fields, lahko prizadene vojaško učinkovitost. Vendar tudi to ni nujno. Pričakovati je namreč mogoče, da se bo vojak boril za svojo domovino, da bo branil sistem pravic, ki pripadajo njemu osebno (Jelušič, 1992: 338), da bo vojakova morala najvišja, kadar bo lahko izvrševal naloge v skladu s svojimi pravicami, da se bo boril najbolje, kadar bo razumel politične vrednote, za katere se bori (Thompson, Peltier, 1990: 589). Gre torej za vprašanje – ali mora biti vojska drugačna od civilnega okolja oziroma od civilnih organizacij, in če da, koliko! Vprašanje se lahko zastavi tudi

¹ Poslušnost v vojski se večkrat razume kot brezpogojna poslušnost. Vendar temu včasih oporekajo celo v vojski sami. Tako pravi polkovnik Malham M. Wakin, da je zaskrbljujoča takšna predstava o (vojaški) profesiji, po kateri se morajo pripadniki odpovedati racionalnosti in kreativnosti, ki sta vira dostojanstva, zato da lahko igrajo vloge vojakov (Wheeler, 1986: 171–172).

drugače – ali ima vojska pravico, da je drugačna od družbe (kaj naj bi to pomenilo v praksi, kako ustvariti v družbi oziroma civilnem okolju podporo in legitimnost takšnim razlikam) in kaj naj bi ji to pravico dajalo! Dandeker (1999: 84) meni, da je potrebno k problemu različnosti-podobnosti z družbo pristopiti s točke nekje vmes med konservativnimi in liberalnimi stališči. Meni tudi, da je napačno domnevati, da prilagajanje vojske civilnim družbenim vrednotam nujno spodkopava vojaško učinkovitost. Vojaški kadrovniki naj bi poskrbeli za določeno ravnotežje med temi včasih med seboj tekmujočimi si zahtevami, poleg tega pa morajo upoštevati še zgodovino in tradicije posameznih služb oziroma zvrsti, ki so pogosto kritični dejavnik pri ohranjanju identitete, občutka za deljen oziroma skupen cilj in morale.

Mogoče je tudi reči, da je deloma od družbe same odvisno, ali bo »vzgajala« vojsko, v kateri bodo poudarjene predvsem vojaške vrednote, ali bolj vojsko, povezano z družbo in njenimi vrednotami. Tako zahodne demokratične družbe predvsem poudarjajo profesionalizem v vojski,² (nekdanje) vzhodne socialistične države pa so veliko pozornost namenjale družbenim vrednotam v vojski, kar se je predvsem uresničevalo s t.i. partokratskim nadzorom nad vojsko oziroma z mehanizmi tega nadzora (članstvo pripadnikov vojske v vladajoči politični stranki, institut političnih oficirjev v vojski, družbenopolitične vsebine v vojaškem izobraževanju).

V sodobnih razpravah o oboroženih silah se izpostavlja približevanje oboroženih sil družbi in spremembam v njej. Govoriti je mogoče o konceptih konvergentnosti (približevanje vojske družbi; vojska postaja podobna družbi oziroma institucijam v civilnem okolju), civilianizacije, individualizacije, postmodernosti, civilne integracije ipd.. Ti koncepti so običajno razvojni – trend v smeri večje skladnosti (konvergentnosti) družbe in vojske, vendar bi bilo razglašati te trende kot znak naprednosti neprimerno. Stopnja in elementi podobnosti med vojsko in družbo oziroma civilnim okoljem sta namreč svojstvena za vsako družbo, saj sta posledica različnih dejavnikov – od stopnje ogroženosti družbe in splošnih družbenih vrednot do vojaške zgodovine oziroma vojaške tradicije. Tako je v nekaterih družbah danes zaznati celo nasprotno, divergentne procese oziroma že kar nekakšno remilitarizacijo vojske. Vojska daje nebojne, podporne dejavnosti v roke civilnim institucijam (po pogodbi), medtem ko se vojaki sami ukvarjajo predvsem z vojaškimi nalogami. V zadnjih letih, ki jih označujeta vojni v Afganistanu in Iraku, so te funkcije pogosto tudi bojne.³ Tudi Weibullova (1998: 55) navaja

² Vendar prevelik poudarek na profesionalnosti lahko vodi v preveliko specializiranost in pa »ozko-miselnost« ter s tem izolacijo vojakov od civilnega okolja (Thompson, Peltier, 1990: 590).

³ Več o ameriškem primeru podobnosti in razlik med vojsko in ostalo družbo ter trendov večanja oziroma manjšanja razlik med njima v: Maja Garb: *Civil-Military Gap Issues and Dilemmas: A Short review*. V: Giuseppe Caforio in Gerhard Kümmel (ur.): *Military Missions and their Implications reconsidered: The Aftermath of September 11th*, Elsevier, 2005.

tezo,⁴ da bo z zmanjševanjem obsega (manj obveznikov na služenju vojaškega roka, manj kariernih vojakov, zaprte baze, manj z obrambo povezanih izdatkov v lokalni industriji ter na univerzah ipd.) vojska postala vse bolj izolirana oziroma vedno dlje od »dnevnega življenja« mest.

Nekateri avtorji so proučevali in zbrali (možne) negativne učinke prepletanja načinov dela pa tudi vrednot vojske in civilnega okolja. Močan je predvsem nekakšen strah pred zmanjšanjem notranje trdnosti in discipline v vojaških enotah in posledično zmanjšanje bojne učinkovitosti enot (več v Kotnik Dvojmoč, 2000). Oborožene sile se srečujejo s korenitimi spremembami; njihova zaprtost, izoliranost se sooča s splošnimi zahtevami oziroma potrebami družbe po odprtosti, povezovanju, globalizaciji (tudi na varnostnem področju, kar indicirajo skupni napor mednarodne skupnosti pri ohranjanju miru) in nanje tudi reagira (med trendi je mogoče omeniti različne vidike fleksibilnosti – že v sestavi in namembnosti enot,⁵ pojavih t. i. civilianizacije vojske, civilne integracije,⁶ diverzifikacije vojske⁷ ipd.). Vendar pa karierni vojaki ohranjajo določene posebne, lahko bi rekli tudi razlikovalne značilnosti. Te so: obstoj trdnega teoretičnega znanja (»doktrina«); obstoj etike (vrednot in norm), ki uravnava vedenje posameznikov glede na pričakovanja pri izvajanju njihove vloge; obstoj občutka pripadnosti (korporativni duh), posebnega za člane profesionalne skupine, ki se prepoznajo kot nosilci tipičnih kompetenc in vedenj (Sarvaš, Hodny, 1998: 18 po Caforio, Nuciari, 1996a: 122).

Teza o divergentnosti in konvergentnosti vojske in civilnega okolja

Vprašanje podobnosti oziroma različnosti vojske in ostale družbe je pomemben del vojaškega sociološkega raziskovanja že od samega nastanka vojaške sociologije.⁸ Mejnika tovrstnega raziskovanja predstavljata delo Samuela P. Huntingtona *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, prvič izdano leta 1957, v katerem avtor zagovarja vojaško profesijo kot poseben pojav (za opis temeljne razlike med vojaškimi profesionalci in pripadniki raznih civilnih profesij uporabi Lasswellovo

⁴ Po Eitelberg, M.J., Little, R.D.: Influential elites and the American military after the Cold War. V: Snider, D.M., Carlton-Carew, M.A. (Eds.): U.S. Civil-Military Relations – in crises or transition? The Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., 1995, str. 113–144.

⁵ Ustvarjanje modularnih skupin, na primer.

⁶ Postopno izginjanje tradicionalnega značaja izolirane vojaške skupnosti. Namesto tega postajajo karierni vojaki pripadniki civilnih skupnosti (Sarvaš, Hodny, 1999: 18).

⁷ Diverzifikacija vojske (kulturno raznolika vojska) je posledica zaposlovanja različnih kategorij oseb v vojski. Do te potrebe je pripeljal kadrovski oziroma rekrutacijski problem: delo v vojski je namreč zelo zahtevno, hkrati pa v družbi ni preveč cenjeno. Zanj se zato odloča manj ljudi, manjko pa se nadomesti s kategorijami oseb, ki se tradicionalno v vojsko niso vključevale (glej Manigart, 1999).

⁸ O začetkih sociološkega raziskovanja oboroženih sil in družbe glej Burk, 1993; tudi Siebold, 2001.

frazo, da so vojaški profesionalci večši »upravljanja z nasiljem«; Huntington, 1998: 11), in delo Morrisa Janowitza *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, prvič objavljeno leta 1960. Janowitz je izhajal iz petih hipotez o razvoju vojaške profesije v ZDA, za njihovo dokazovanje pa je opravil obširno empirično raziskovanje (proučevanje zgodovinskih virov in dokumentov ter študija socialnega izvora in življenjskih karier več kot 760 generalov in admiralov, imenovanih od leta 1910, anketiranje okrog 550 štabnih častnikov in poglobljeni intervjuji s 113 častniki). Njegove hipoteze⁹ izražajo avtorjevo prepričanje v razvijanje vojaške profesije in organizacije v smeri vedno večjega odražanja splošnih družbenih značilnosti in značilnosti civilnih organizacij, celo podjetij. Janowitz ima torej vojsko za socialni sistem, v katerem se profesionalne značilnosti častniškega zbora spreminjajo. Na vojaško organizacijo in častniški zbor vplivajo širše družbene spremembe, tako da se vojaška organizacija dolgoročno približuje civilnim strukturam in normam (konvergenca). Kot rezultat širših družbenih sprememb se bo osnova avtoritete in discipline v vojski premaknila k manipulaciji in konsenzu, vojaške veščine/specialnosti bodo bolj družbeno reprezentativne, članstvo v vojaški eliti bo bolj odprto in ideologija vojaške profesije bolj politična. Posledično se vloga herojskega bojevnika umika menedžersko-tehnični vlogi.¹⁰ Vojaška profesija kot celota postaja podobna velikim, birokratskim, nevojaškim institucijam – se civilianizira (Harries-Jenkins, Moskos, 1981: 10–11).

Pregled tez, študij in literature na temo vojska in družba, ki sta ga za revijo *Current Sociology*¹¹ pripravila Gwyn Harries-Jenkins in Charles C. Moskos, izpostavlja vojaško-civilno konvergenco kot eno središčnih tem v okviru proučevanja vojaškega profesionalizma. Številni avtorji in nacionalne študije¹² so proučevali izkušnje dolgoročnega približevanja oboroženih sil civilnim strukturam in normam, večinoma pa so izhajali iz originalne Janowitzeve teze. Vendar pa avtorji opozarjajo na možen nastanek protislovij med tradicionalnim korporativnim načinom vojaškega življenja in modernizmom visoko usposobljene tehnološke organizacije. V mislih imajo zlasti razkorak med t. i. »operativno« ideologijo (v smislu vojaškega uspeha), ki je del vojaškega etosa, in »civilno« ideologijo, legitimizirano v smislu menedžerskih veščin (Harries-Jenkins, Moskos, 1981: 14–17).

Moskos je nadaljeval študijo vojaško-civilne povezanosti v vojski in je razvil t. i. I/O (ang. *institutional/occupational*) – institucionalno/poklicni

⁹ Hipoteze navedene v Janowitz, 1961: 8–17.

¹⁰ Janowitz (1960: 21) sicer pravi, da vojaška organizacija zahteva ravnotežje (ki variira na različnih hierarhičnih stopnjah) med vlogami herojskega poveljnika, vojaškega menedžerja in vojaškega tehnologa.

¹¹ *Current Sociology*, Volume 29, Number 3, Winter 1981.

¹² Avtorji Biderman & Sharp, Grusky, Lang ter nacionalne študije v Kanadi, Veliki Britaniji, Nizozemski, Španiji in Grčiji.

model. Model oziroma tezo je objavil leta 1977 v reviji *Armed Forces & Society*.¹³ V modelu je prikazano razlikovanje med institucionalnimi in poklicnimi značilnostmi vojaške organizacije na dimenzijah legitimnosti, družbenega ugleda, vrednotenja, načina nagrajevanja, položaju žensk v organizaciji, bivanja ipd. (Tabela 1). Institucionalna (vojaška) organizacija je legitimizirana v smislu vrednot in norm; lastni interes se mora umakniti pojmu višjega dobrega. Takšne vrednote so vsebovane v motu »dolžnost«, »čast« in »država«. Za člane institucije se zdi, da sledijo nekemu klicu. Poklicno organizacijo pa opredeljuje pojem trga. Namesto normativnega delujeta ponudba in povpraševanje.

Tabela 1: Institucionalno/poklicni model (Moskos, 1986: 378 in 1988: 16)

Spremenljivka	INSTITUCIONALNOST (I)	POKLICNOST (O)
legitimnost	normativne vrednote	tržna ekonomija
družbeni ugled	spoštovanje temelji na namenu službovanja	ugled temelji na nagrajevanju
izpolnjevanje obveznosti	razpršeno, splošno	specifično, specialistično
referenčne skupine	vertikalno znotraj oboroženih sil	horizontalno s poklici zunaj vojske
privlačnost rekrutiranja	osebne značilnosti, življenjska usmeritev	visoka plača, tehnično urjenje
vrednotenje opravljenega dela	celovito in kvalitativno	po segmentih in kvantitativno
osnova nagrajevanja	čin in nadrejenost, skladna s činom	usposobljenost in moč
način nagrajevanja	veliko nadenarnih nagrad in priznanj	plača in bonitete
pravni sistem	vojaška sodišča, širok nadzor nad člani	civilna jurisdikcija, omejen nadzor nad člani
položaj žensk	omejeno zaposlovanje, omejeno napredovanje	široko zaposlovanje, odprto napredovanje
soproga/soprog	sestavni del vojaške skupnosti	izločeni iz vojaške skupnosti
bivanje	delo in bivanje blizu, vojaška stanovanja, pogoste selitve	delo in bivanje ločena, stalna civilna stanovanja
status po odhodu iz vojske	veteranske ugodnosti in prednosti	isti kot za civiliste

Moskos je menil, da obstaja kontinuum, ki gre od vojaške organizacije, ki se bistveno razlikuje od civilnega okolja (divergentnost) do organizacije, ki

¹³ Charles C. Moskos: »From Institution to Occupation: Trends in Military Organization«. *Armed Forces & Society* 4 1 (Fall 1977), str. 41–50.

je podobna civilnim strukturam (konvergentnost). Opozoril pa je, da je pri spreminjanju institucionalne vojaške organizacije v poklicno potrebno upoštevati nekatere posebnosti. Trend tako ni enak v vseh rodovih in zvrsteh, razlike so med častniki, podčastniki in vojaki, razlike so med moškimi in ženskami ipd. (Moskos, 1986: 381). Nasploh so razprave pokazale, da je na problem povezanosti vojske in družbe treba gledati dialektično. Vojska gre v procesu institucionalne transformacije skozi različne faze konvergence, tako da ni polarizirana, ampak je pluralistična – nekateri deli so divergentni (predvsem v bojnih enotah, nekaterih podpornih enotah in v višjih poveljskih), drugi konvergentni (na administrativnih, izobraževalnih, medicinskih in tehničnih področjih) s civilnim okoljem (Harries-Jenkins, Moskos, 1981: 14–17). Takšen pluralni (pluralistični) model, na katerega je s sukcesivnega prešel Moskos, torej upošteva različne vloge glede na horizontalno in vertikalno strukturo vojaške organizacije.

Institucionalno/poklicna teza je vzpodbudila veliko odmevov (citiranja, raziskave, kritike, alternativni modeli),¹⁴ reagirali so tudi evropski vojaški sociologi, zbrani v okviru ERGOMAS-a (*European Research Group on Military and Society*), in v letih 1991–1992 v oboroženih silah osmih evropskih držav¹⁵ izvedli raziskavo *Sedanost in prihodnost vojaškega poklica v Evropi*.¹⁶ Raziskava naj bi preverjala različne teze oziroma modele, tako Moskosov I/O model, Thomasov model štirih kariernih strategij¹⁷ in Caforiov profesionalno/birokratski model.¹⁸ V izhodiščih raziskave avtorji opozarjajo na

¹⁴ Vrsta člankov v revijah *Armed Forces & Society* (npr. Cotton, 1981; Segal, 1986; Caforio, 1988, McAllister, 1995; Soeters, 1997) in *Journal of Political and Military Sociology* (npr. McAllister, Smith, 1989; Soeters, Recht, 1998; Alpass et al, 1999; Siebold, 2001).

¹⁵ V nekdanji Čehoslovaški, Franciji, Grčiji, Italiji, Nemčiji, Švedski, Švici, in Veliki Britaniji. Raziskavo pa je v letih 1993/94 v slovenski vojski (takrat še z imenom Teritorialna obramba) izvedel tudi Obramboslovnih raziskovalni center Fakultete za družbene vede v Ljubljani

¹⁶ Raziskava je celovito predstavljena v tematskih številkah revij *Current Sociology* (Volume 42, Number, 3, Winter 1994 – *The Military Profession in Europe*), ki jo je uredil Giuseppe Caforio in *Forum International* (Volume 18, 1996 – *The Present and Future of the Military Profession – Views of European Officers*), ki jo je uredil Jürgen Kuhlmann.

¹⁷ Model štirih kariernih strategij (oziroma interakcionistični model) je osnovan na interakciji med akterjem (zaposleni v vojaški instituciji) in sistemom (vojaška institucija). Thomas prepoznava štiri tipe kariernih strategij akterjev: »institucionalni« (usmerjen na vojaško aktivnost), »industrijski« (usmerjen v prihodnjo civilno zaposlitev), »komunitarni« (značilnosti omejene skupine z močno notranjo kohezivnostjo – npr. komandos) in »nestabilni« (začasne, nepremišljene izbire). Vojaški sistem pa ima, po Thomasovem mnenju, dva podsistema: enega bojno usmerjenega in drugega tehnično/administrativnega. Podsystema imata različni etiki. Etika prvega je divergentna s civilnim okoljem, etika drugega konvergentna. V interakciji med akterjem in sistemom se pokaže, da institucionalni strategiji ustreza divergentna etika, industrijski pa konvergentna.

¹⁸ Profesionalno/birokratski model je nastal kot kritika I/O modela. Caforio namreč meni, da ni toliko zanimivo, ali je častniški zbor konvergenten ali divergenten s civilnim okoljem (zunanji model), ampak je potrebno opazovati značilnosti znotraj vojaške profesije same (notranji model). Ugotavljati je potrebno, ali opazovano vojaško profesijo označuje večja birokratskost (hierarhični pol) ali večja profesionalnost (Caforio, 1988; glej tudi Nuciar, 1994).

dvojno naravo vojaške profesije – je profesija (ima splošne značilnosti profesij¹⁹) in je aktivnost v organizaciji (posebnosti vojaške organizacije). To dvojnost opredeljuje tudi raziskovanje konvergentnosti in divergentnosti vojske in civilnega okolja: na eni strani proučevanje stališč častnikov na ravni profesionalnih zahtev in na drugi strani na ravni organizacijskih zahtev. Na tej osnovi je mogoče prepoznati štiri tipe častnikov: divergentnega (častniki se od civilnega okolja razlikujejo na organizacijskih in profesionalnih spremenljivkah); profesionalno konvergentnega in organizacijsko divergentnega – PKOD (častniki kažejo podobnost s civilnim okoljem na profesionalnih spremenljivkah, na organizacijskih pa različnost); profesionalno divergentnega in organizacijsko konvergentnega – PDOK (častniki kažejo različnost s civilnim okoljem na profesionalnih spremenljivkah in podobnost na organizacijskih) in konvergentnega (častniki kažejo podobnost civilnemu okolju na organizacijskih in profesionalnih spremenljivkah). Raziskava je pokazala, da sta konvergentni in PKOD tip častnika v evropskih državah dokaj redka, prevladujeta PDOK (v Franciji, Grčiji in na Švedskem) in divergentni tip (med častniki v Veliki Britaniji, Italiji in Nemčiji). Dejanska polarizacija torej ni med divergentnimi in konvergentnimi častniki, temveč med divergentnimi častniki ter tistimi, ki so profesionalno divergentni in organizacijsko konvergentni (Caforio, Nuciari, 1994: 34–41).

S proučevanja vojaškega profesionalizma se je (predvsem ameriška) vojaška sociologija usmerila na proučevanje posledic kompleksnih sodobnih sprememb v družbi za oborožene sile. Moskos je s sodelavci tako postopoma²⁰ razvil tristopenjski model prilagajanja oboroženih sil spremembam v družbi. V knjigi *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War* iz leta 2000 avtorji kot splošni zaključek študije navedejo ugotovitev, da danes prevladuje trend zamegljevanja črte med vojsko in civilnimi entitetami, in sicer tako v strukturi kot v kulturi (Moskos, Williams, Segal, 2000: 11). Takšno organizacijo, ki se strukturalno in kulturno približuje civilnemu okolju, imenujejo postmoderna vojaška organizacija. Pojavlja se po letu 1990, v obdobju po koncu hladne vojne. Oborožene sile v času hladne vojne (1945–1990) poimenujejo poznomoderne oborožene sile, v obdobju pred hladno vojno (1900–1945) pa moderne oborožene sile (glej Tabelo 2). Moderna vojaška

¹⁹ Ključne značilnosti profesije so: 1) visoko teoretično znanje, ki nastane v dolgotrajnem procesu izobraževanja (ki je sprva splošno in nato specializirano) in je dokazano pred skupino pripadnikov profesije ter potrjeno s pričevali, pa tudi praktična izvedenost; 2) monopol nad jasno začrtanim znanjem ter profesionalna avtoriteta; 3) avtonomija (samonadzor nad selekcijo, rekrutacijo in kakovostjo dela članov profesije); 4) profesionalna etika; 5) zunanje prepoznavanje članov profesije (ceremoniali in rituali, posebni simboli – tudi uniformi in ugodnosti); 6) organiziranost v posebne skupnosti (profesionalna združenja); 7) stalna zaposlitev za celotno življenjsko obdobje ter majhna uporabnost znanj zunaj profesionalnega področja; 8) vsaj deloma altruistično delo; 9) visok ugled v družbi (ker profesije praviloma delujajo na družbeno pomembnih področjih) (več o značilnostih profesij in vojaške profesije v: Maja Garb: *Vojaški profesionalizem*, diplomska naloga, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1993).

organizacija, ki se je pojavljala v 19. stoletju, je bila neločljivo povezana z nastankom nacionalne države. Označevali so jo kombinacija nabornikov ali milica in poklicni častniški zbor, naloge, usmerjene na vojno, moškost v etosu in stroga ločenost po strukturi in kulturi od civilnega okolja. Nasprotno pa postmoderna vojska poudarja ločenost od nacionalne države. V osnovi se oblikuje kot prostovoljna vojska, njene naloge imajo več ciljev, v njenem etosu in videzu narašča dvospolnost, vse bolj se povezuje s civilnim okoljem (Moskos, Williams, Segal, 2000: 1).

Tabela 2: Oborožene sile v treh obdobjih²¹ (Moskos, 2000: 15)

spremenljivka	MODERNO (pred hladno vojno) 1900–1945	POZNO MODERNO (hladna vojna) 1945–1990	POSTMODERNO (po hladni vojni) po letu 1990
zaznana ogroženost	sovražna invazija	nuklearna vojna	subnacionalna (npr. etnično nasilje, terorizem)
struktura sil	množična vojska, naborništvo	velika poklicna vojska	majhna poklicna vojska
opredelitev glavne naloge	obramba domovine	podpora zvezi	nove naloge (npr. <i>peacekeeping</i> , huma- nitarne naloge)
prevladujoč vojaški profesionalec	bojni vodja oz. herojski poveljnik	menedžer ali tehnik	vojak-državnik, ²² vojak-znanstvenik ²³
odnos javnosti do vojske	podpora	ambivalentnost	indiferentnost
odnos do medijev	vključenost	manipulativnost ²⁴	poskus pridobitve na svojo stran, odnos sodelovanja ²⁵

²⁰ Različne izvedbe modela sprememb v oboroženih silah glej v Moskos, 1992; Moskos, Burk, 1994; Williams, Moskos, 1997; Moskos, 2000.

²¹ Moskos (2000) uporabi primer ZDA kot paradigmo za tristopenjski model oboroženih sil, ki pa je primeren za raziskovanje tudi v drugih državah.

²² Častniki so večši ravnanja z mediji in delovanja v mednarodni diplomaciji (Moskos, 2000: 19).

²³ Pomembno je, da vojaki (predvsem vojaški profesionalci) pridobijo civilno izobrazbo (Moskos, 2000: 19). Za »učinkovito izvrševanje častniških nalog v postmodernej dobi, ki se odvijajo večinoma v multinacionalnem okviru (ohranjanje miru, humanitarne naloge), potrebne dodatne veščine in sposobnosti. Častnikom se vedno bolj poverjajo nevojaške naloge političnega značaja (odnosi s lokalnimi oblastmi in prebivalstvom, mediji, kontingenti drugih narodnosti itd.). Z drugimi besedami, častniki morajo imeti višjo in raznoliko akademsko izobrazbo, da bi bili kos novim, nepredvidenim situacijam (študij tujih jezikov, političnih ved, sociologije, tujih kultur itd.) Ta trend je podoben tistemu v ekonomskem sektorju (t.j. potreba po permanentnem izobraževanju).« (Manigart, 1998: 366)

²⁴ V poznomodernem obdobju civilni mediji niso več vključeni v oborožene sile, ampak jih obrambni sistem učinkovito nadzira (dostop do enot ima le majhen del novinarjev). Mediji se počutijo, kot da vojska z njimi manipulira, čeprav ni formalnega cenzorstva (Moskos, 2000: 21).

Tabela 2: Oborožene sile v treh obdobjih (nadaljevanje s strani 113)

civilno osebje	manjša komponenta	srednja komponenta	glavna komponenta ²⁶
vloga žensk	ločene enote ali izločenost	delna integracija	popolna integracija
soproj/soproga in vojska	integralni del	delna vključenost	odstranjenost/ločenost
homoseksualci v vojski	kaznovanje	odpuščanje	sprejemanje
ugovor vesti	omejen ali prepovedan	rutinsko dovoljen	zajet v državljanski službi

Postmoderno vojsko označuje pet glavnih organizacijskih sprememb, in sicer: strukturalno in kulturno povezovanje civilne in vojaške sfere; zmanjševanje razlik v oboroženih silah glede na vrsto, čin in vlogo (bojna in podporni vloga); razlike v namenu vojske – od vojskovanja do misij, ki ne zahtevajo delovanja vojske v tradicionalnem smislu; uporaba vojske v mednarodnih misijah, ki jih potrjujejo nadnacionalne entitete, in internacionalizacija oboroženih sil samih (večnacionalne enote) (Moskos, Williams, Segal, 2000: 2). Razumeti pa jo moramo kot razvojni konstrukt. Moskos (2000: 14, 27) meni, da je model dober kašipot oboroženih sil v pohladnovojnem obdobju (pomaga razložiti, kaj se je in kaj se bo dogajalo), čeprav se zaveda, da ga bo realnost v prihodnosti naredila neuporabnega. Model je kaj kmalu postal predmet strokovnih razprav, kritik, izpeljav in dopolnitev (npr. Manigart, 1998; Dandeker, 1999; Booth, Kestnbaum, Segal, 2001).

Manigart ugotavlja, da bodo vojaške organizacije »morale, če bodo hotele preživeti in ostati učinkovite, tako kot civilne organizacije razviti nove, bolj decentralizirane strukturne oblike, z bolj odprtimi mejami in manj strogimi hierarhijami« (Manigart, 1998: 362). Izpostavlja pet dejavnikov vpliva na vojaškoorganizacijsko strukturo, ki so še posebej pomembni: stopnja ekonomskega razvoja, obstoječa tehnologija, socio-kulturno okolje in geopolitično okolje, kjer organizacije delujejo (kar so vsi zunanji dejavniki) ter naloga same organizacije (ki je notranji dejavnik in je vmesen, saj nanj vplivajo ostali štirje dejavniki). Na tem mestu je predvsem pomembno, kaj se dogaja v sociokulturnem okolju. Manigart ugotavlja, da sta osrednji vrednoti individualizem in hedonizem. Spreminja se narava dela: izginja pojem službe za celo življenje. Na pomenu pridobivajo postmaterialistične vrednote, gre pa

²⁵ Mediji so avtonomne entitete. V državi (na mestu dogajanja oziroma na konfliktnem območju, op. M.G.) so običajno že pred vojsko in sami skrbijo za svojo logistiko. Vojaški poveljniki spremljajo medije, da vidijo kaj se dogaja na njihovem območju operacije (Moskos, 2000: 21).

²⁶ Civilni tehnični strokovnjaki so potrebni zaradi tehnično kompleksnih oborožitvenih sistemov v vojski (Moskos, 2000: 21).

tudi za večjo kulturno raznolikost (postmodernizem). Iskanje lastnega interesa je postavljeno pred vse drugo, občutek pripadnosti večji skupnosti izgineva. Indikatorji tega trenda pa so med drugim poudarjanje lastnih pravic in pozabljanje na dolžnosti do lastnega naroda in do drugih ljudi; postopno izginjanje tradicionalnih vrednot (delovna etika, religiozne vrednote itd.); izginjanje državljsanske zavesti; spremenjena pričakovanja glede dela kot posledica vzpona postmaterialističnih vrednot (vojakov patriotizem ne motivira več, veliko bolj kot kdaj koli prej jih zanimajo delovni pogoji); slabitev zaupanja v institucije (Manigart, 1998: 364–365).

Koncept postmoderne vojske dobro povzame Dandeker (1999: 28), in sicer izpostavi naslednje značilnosti: sprememba obrambnih vlog z večjim poudarkom na operacijah v podporo miru; integracija rednih in rezervnih sil; civilianizacija in pogodbeništvu (»kontraktorizacija«); pojav novih vojaških profesionalnih vlog – vojak državnik (tesno sodelovanje s politiki v občutljivih operacijah pod nadzorom oziroma pogledom medijev) in vojak znanstvenik (razmišljanje o vlogi vojske v novih varnostnih razmerah); aktivnejši pristop vojske do medijev; nadaljnji proces spolne integracije; oslabitev posebne vojaške skupnosti in njena razpršitev v civilno družbo oziroma okolje; povečana stopnja tolerantnosti do homoseksualcev v vojaški službi. Avtor pa potegne še močnejše vzporednice med vojsko in civilnim okoljem. V razvojnih spremembah, ki jih doživlja sodobna vojaška organizacija, namreč prepozna vrsto takšnih, ki odsevajo povezanost med trendi v civilnem poslovnem sektorju in v vojaški organizaciji. Takšne dimenzije so (Dandeker, 1999: 27):

1. konec neposrednega ogrožanja nacionalne teritorialne suverenosti je možno primerjati s pomanjkanjem stabilnega trga za podjetja;
2. hkraten pojav zmanjševanja vojaškega establišmenta in podjetij;
3. vključevanje oboroženih sil v nevojne operacije – predvsem v intervencije v tujini in v večnacionalno podporo mednarodnemu miru in stabilnosti, kar je primerljivo z načini, ki jih morajo podjetja uporabljati pri odgovorih na zahteve globalnih trgov;
4. uvajanje možnosti, ki jih ponujajo poslovni modeli, v vojaško organizacijo – to so npr. »kontraktiranje« funkcij (delo po pogodbi), spremembe v hierarhiji; procesi, ki odražajo tudi spremembe v civilnem poslovnem svetu;
5. tako vojska kot civilne organizacije morajo odgovarjati na družbene in kulturne spremembe spreminjajoče se družbe (večji individualizem);
6. tako vojaška kot civilne organizacije skušajo kar čimbolj uporabiti nove informacijske tehnologije pri doseganju kompetitivnih prednosti s tekmeci.

Avtorji in somišljeniki koncepta postmoderne vojske izhajajo iz vpliva sodobne družbe (sprememb, vrednot, organiziranosti ... v družbi) na vojaško

organizacijo in ugotavljajo vrsto povezanosti med njima, vendar pa ne uporabljajo pojmov divergenca in konvergenca med vojsko in družbo oziroma civilnim okoljem. Zdi se, da sta ta pojma v zadnjih letih značilnejša za evropsko vojaško sociologijo. Tako Kiss (1999) pripravi pregled sodobnih trendov, ki jih poimenuje divergentno/konvergentni modeli razvoja modernih vojaških organizacij (Tabela 3).

Tabela 3: Divergentno/konvergentni modeli razvoja modernih vojaških organizacij (Kiss, 1999: 219)

dimenzije proučevanja	DIVERGENTNI MODEL	KONVERGENTNI MODEL
stopnja odprtosti do civilne družbe	izključena; zaprta vojaška organizacija	bolj in bolj odprta vojaška organizacija
elementi dominantne organizacijske kulture	homogena kultura	heterogena kultura
sistem notranje organizacijske moči	tradicionalne vojaške strukture moči; legalne norme in sankcije	sodoben sistem notranje organizacijske moči z legalnimi normami in sankcijami, ki so podobne tistim v drugih organizacijah v civilnem okolju
dejavniki, ki opredeljujejo smer delovanja vojaških organizacij	učinkovita priprava na ofenzivno bojevanje; družbeni in politični konservativizem	priprava na bojevanje, družbena legitimnost in podpora, nove oziroma dodatne funkcije – predvsem v okviru mirovnih operacij ter zaščite in reševanja; družbeni in politični pragmatizem
odgovornost	absolutna/neomejena	neomejena, toda kvalificirana
sistem prevladujočih vrednot in orientacij, ki določajo obnašanje profesionalnih vojakov	institucionalnost, kolektivnost; moškost	poklicne značilnosti, individualnost in mešanje ženskih in moških vrednot
raven socialne integracije častnikov	znatna, intenzivna družbena izključenost	znatna družbena vključenost

Pristopi k proučevanju vojaško-civilne konvergenca in divergenca pa niso nujno celoviti, ampak lahko proučevanje zajame le del vojaške organizacije ali posamezen proces, s čimer se pogloblja vedenje o posameznih segmentih celovitih modelov. Poglejmo dva primera: proučevanje motivov za vstop v vojaško organizacijo in izobraževanje za vojaški poklic.

Parcialne študije divergentnosti/konvergentnosti vojske in družbe

Zanimivo je proučevanje motivov za pridružitve oboroženim silam. Razlogi za pridružitve namreč odsevajo konvergentni ali divergentni pristop k vojaški profesiji. Če motive oziroma razloge ločimo po skupinah, pri tem pa za kriterij ločitve vzamemo podobnost/različnost motivov zaposlovanja v vojski z motivi zaposlovanja, ki prevladujejo v civilnih organizacijah (pri tem upoštevamo vojaško profesijo kot posebno, specifično), dobimo skupino divergentnih motivov (avtorji uporabijo zanje tudi izraz tradicionalni motivi) in skupino konvergentnih (posttradicionalnih) motivov (Tabela 4) Pri divergentnih motivih je poudarjena institucionalnost (po Moskosovi I/O tezi) – motivi vključitve v vojsko so torej posebni oziroma takšni, da veljajo le za vojaško organizacijo. Konvergentni motivi pa so tisti, ki poudarjajo poklicne oziroma tržne vidike zaposlovanja in so zato sorodnejši v civilnem okolju prevladujočim motivom zaposlovanja.

Tabela 4: Divergentni (tradicionalni) in konvergentni (posttradicionalni) razlogi pridružitve vojski (Sarvaš, Hodny, 1999: 20):

DIVERGENTNI (TRADICIONALNI) RAZLOGI	KONVERGENTNI (POSTTRADICIONALNI) RAZLOGI
- zgledovanje po določenih vojaških osebnostih	- možnosti izobraževanja in nadaljnega urjenja
- služenje narodu	- plača
- družinska tradicija	- zanimanje za tehniko
- zanimanje za vodenje ljudi	- možnost opravljanje dela učitelja
- iskanje avantur	- varnost zaposlitve
- zanimanje za šport in fizične aktivnosti	- želja po neodvisnosti
- vojaška etika	- strah pred brezposelnostjo
- delo za disciplinirano organizacijo	- družbena promocija
- da bi šel na morje, da bi letel, da bi skakal s padalom	- naključno
- zanimanje za vojsko	

Na podlagi prevladujočih skupin razlogov za pridružitve vojaški organizaciji ter na teoretičnih rešitvah, osnovanih na teoriji divergentnega in konvergentnega vedenja kariernih vojakov, je mogoče prepoznati dva osnovna tipa študentov (na vojaških šolah)²⁷ – divergentnega in konvergentnega.

²⁷ Gre za rezultate mednarodne raziskave *Profesionalna socializacija kadetov na vojaških akademijah*, ki je bila v letih 1995–1996 opravljena med 2850 kadeti oziroma študenti vojaških akademij desetih evropskih držav (Češka, Danska, Francija, Grčija, Italija, Litva, Nizozemska, Poljska, Švedska in Švica). Rezultati raziskave so interpretirani v knjigi Giuseppe Caforio (ed.): *The European Cadet: Professional Socialisation in Military Academies: A Crossnational Study*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. Glavna cilja

Divergentni tip poudarja tradicionalne vrednote vojaške profesije in se identificira s skupino (zlasti je poudarjeno ohranjanje korporativnega duha), ki živi v skladu z vojaškim življenjskim slogom oziroma se identificira z vojaško profesijo. Konvergentni tip študentov poudarja družbene vrednote in se nagiba k obravnavanju vojaške profesije kot vsake druge profesije, odnos do profesije pa oblikuje tržna ekonomija. Referenčna skupina tega tipa (bodočega) vojaškega osebja je podobna skupinam civilnih strokovnjakov, velik pomen daje socialnim in prihodkovnim vidikom in tehnični specializaciji. Identifikacija z vojaško profesijo je majhna. Za opredelitev tipov služijo razlogi za vstop v vojaško organizacijo, in sicer so potrebni po štirje tipični razlogi. Respondente, ki so enakovredno izbrali divergentne in konvergentne razloge, avtorji označijo kot indiferenten tip (Sarvaš, Hodny, 1998: 23–24).

Skupini, nastali na podlagi analize vstopnih razlogov, pa je mogoče analizirati tudi po nekaterih drugih dimenzijah (Tabela 5). Izkaže se, da je tudi pri primerjanju nekaterih drugih (poklicnih oziroma profesionalnih) značilnosti kadete mogoče razvrstiti v divergentno in konvergentno skupino oziroma tip študentov. V divergentni skupini je tako mogoče zaznati tradicionalne vojaškoprofesionalne vrednote; občutek pripadnosti skupini kariernih vojakov in vedenje v skladu s to pripadnostjo; identifikacijo z vojaško profesijo; nagnjenost do lastne države, a hkrati tudi podporo mirovnim operacijam v tujini; konservativnost, zanimanje za politiko in religijo, desno orientiranost; pripravljenost na žrtvovanje, zagovarjanje strokovnosti, poguma; poudarjanje dela/sluzbe tudi v vsakdanjem življenju; željo po razvijanju vodstvenih sposobnosti in zanimanje za delo z ljudmi; pomen časti za opravljanje službe; nepričakovanje pomembnejših organizacijskih sprememb v vojski. Konvergentno skupino pa označuje zlasti individualizem.²⁸ Njeni pripadniki med dejavnike poklicnega zadovoljstva prištevajo dohodek, prenosljivost znanj v civilno življenje, delovne obremenitve, varnost zaposlitve, visoko stopnjo izobrazbe ter skladnost delovnih pogojev z družinskim življenjem;²⁹ zavračajo sodelovanje v tujih misijah in raje poudarjajo zaščito in obrambo domačega ozemlja in pomoč v primeru naravnih in drugih nesreč; ter sprejemajo spremembe v vojski (oziroma so dovzetni za takšne spremembe v vojski, ki odražajo splošne družbene spremembe (Sarvaš, Hodny, 1998: 24–25).

raziskave sta bila ugotoviti, 1. koliko je mogoče vrednostne usmeritve in etične koncepte, značilne za poklicne častnike, pripisati izobraževalnim procesom pred vstopom na vojaške akademije (kot posledica procesa primarne oziroma predhodne socializacije in 2. nasprotno, koliko imajo vojaške izobraževalne institucije vpliva kot sekundarne socializatorske agencije (Caforio, Nuciari, 1998: 7).

²⁸ Razliko med korporativnostjo divergentnega tipa oseb in individualnostjo konvergentnega kaže še posebej izpostaviti. Vojaška organizacija je namreč vedno poudarjala korporativni duh med svojimi pripadniki in kohezivnost enot ter oboje vezala na uspešnost oziroma učinkovitost organizacije oziroma uspešnost in učinkovitost pri izvrševanju nalog. Vendar sodobne naloge (predvsem v okviru mirovnih operacij) vedno bolj zahtevajo izpostavitev posameznika.

²⁹ Raziskava med kadeti kaže, da ti zelo cenijo zasebno življenje in šport (Kaminskaite, 1998: 92).

Tabela 5: Razlike med tradicionalnim (divergentnim) in posttradicionalnim (konvergentnim) tipom kadetov (Sarvaš, Hodny, 1998: 26)

značilnost	DIVERGENTNI TIP	KONVERGENTNI TIP
vrednote	specifične, vojaške	družbene
ideologija	konservatizem	liberalizem, utilizem
uspeh	višji čin, kariera	ekonomski profit, družbena stabilnost
delo / družina (prednost)	delo	družina
odnos do lastne države	pozitiven	nevtralen
navezanost na vojaško profesijo	bolj čustvena	bolj racionalna
I/O identifikacija	institucionalnost (I)	poklicnost (O)
odločanje	pravilno/napačno	hitro
reakcija na spremembe in vojaško reformo	počasna	nepomembno
izobraževalni motivi	manj pomembni	pomembni
pripravljenost na vodenje ljudi	višja	nižja
percepcija v javnosti	manj pomembna	zelo pomembna

Nove naloge (zlasti nevojne operacije) ter razne (mednarodne, nadnacionalne) oblike sodelovanja oboroženih sil, kar je posledica enotenja zunanjih in obrambnih politik (npr. znotraj Evropske unije), so povzročile tudi prilagajanje sistema in vsebine izobraževanja častnikov oziroma vojaških profesionalcev. Spreminjata se narava in vsebina vojaške profesije (potrebna so znanja iz mednarodnega prava, komunikacijskih znanosti, mednarodnih odnosov, diplomacije, zgodovine in običajev dežel tretjega sveta, tujih jezikov itd.), usposabljanje častnikov pa se mora poenotiti oziroma standardizirati (povzeto po Caforio, 2000: 7–18). V okviru ERGOMAS-a so med letoma 1997 in 2000 (izdaja knjige)³⁰ izvedli raziskavo o selekciji in izobraževanju častnikov v Evropi v dvanajstih evropskih državah (Bolgarija, Češka, Francija, Grčija, Italija, Nemčija, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Švedska, Švica, Velika Britanija). V raziskavi se je osnovno izobraževanje častnikov v teh državah na prvi pogled pokazalo kot izredno raznoliko, podrobnejše proučevanje pa je vendarle omogočilo primerjavo in oblikovanje skupin. Kot instrument klasifikacije izobraževalnih procesov so avtorji raziskave uporabili konvergentno/divergentni model,³¹ pri čemer so izobraževalni proces častnikov primerjali z izobraževanjem na univerzah. Analizirali so šest vidikov izobraževalnega procesa:

³⁰ *The European Officer: A Comparative View on Selection and Education*, Giuseppe Caforio (ed.), ERGOMAS, Edizioni ets, 2000.

³¹ Podobno kot v raziskavi *Sedanjost in prihodnost vojaškega poklica v Evropi*; glej Caforio, Nuciari, 1994.

1. selekcijske procedure (najbolj tradicionalni, divergentni vojaški sistemi za selekcijo uporabljajo vrsto zahtev in psihofizičnih ocen, ključen pa je izpit, pri civilnih procedurah pa selekcija poteka skozi testiranja, intervjuje ter akademski proces);
2. učitelje (na vojaških akademijah so učitelji predvsem častniki, na vojaških institucijah, ki so podobne civilnim univerzam, pa prevladujejo civilni profesorji);
3. učni načrt (prevlada vojaških predmetov označuje divergentni model, prevlada civilnih pa konvergentnega);
4. začasno ločevanje ali sočasnost vojaškega usposabljanja in akademskega študija (kadar je vojaški izobraževalni proces podoben civilnemu univerzitetnemu, vojaško usposabljanje predhodi ali sledi obdobju akademskega študija, v času katerega je vojaško usposabljanja skraćeno na najmanjšo možno mero);
5. civilno vrednost diplome, ki jo podeljuje akademija (v primeru divergentnega procesa izobraževanja diploma podeljuje zgolj častniški status, v primeru konvergentnega pa ima splošno veljavnost);
6. vrsto socializacije, ki poteka v institucijah za usposabljanje (v divergentnem modelu poteka socializacija za totalno institucijo, v konvergentnem pa socializacija študenta častnika, pogosto skupaj z nevojaškimi študenti).

Splošna primerjava izobraževalnih procesov častnikov po državah, vključenih v raziskavo, je pokazala, da so imele Bolgarija, Poljska, Grčija, Velika Britanija in Portugalska divergentni izobraževalni sistem, Švedska, Francija, Italija, Češka in Nizozemska nekakšnega vmesnega, Švica in Nemčija pa konvergentnega (Tabela 6a). Ugotoviti je tudi mogoče, da so bile v obdobju raziskave proučevane države na prehodu od divergentnega h konvergentnemu modelu, saj skoraj vsi v raziskavi sodelujoči strokovnjaki poudarjajo trend približevanja vojaškega študija civilnemu univerzitetnemu, takšen trend pa potrjuje tudi pogled na razmere v vojaškem izobraževanju v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je imela večina držav divergentni model izobraževanja častnikov (Tabela 6b) (Caforio, 2000: 8–14).

*Tabela 6: Razmere v izobraževanju vojaških profesionalcev
(Caforio, 2000: 14)*

a) v letu 1999

	DIVERGENTNI MODEL			VMESNI MODEL				KONVERGENTNI MODEL	
država	Bg	Pl	Gr, VB, P	S	F	I	Cz	Nl	CH D

b) v 80. letih

	DIVERGENTNI MODEL			VMESNI MODEL			KONVERGENTNI MODEL	
država	Bg, Pl, Cz, Gr, VB, P, I, S	F	Nl	CH	D			

Bg - Bolgarija	F - Francija	P - Portugalska
CH - Švica	Gr - Grčija	Pl - Poljska
Cz - Češka	I - Italija	S - Švedska
D - Nemčija	Nl - Nizozemska	VB - Velika Britanija

Caforio ugotavlja, da spremenjena vloga vojske zahteva v osnovi drugačno profesionalizacijo častnikov. Sodoben častnik potrebuje takšno pripravo oziroma izobrazbo, ki je podobna tisti, ki jo zagotavlja diploma iz političnih znanosti. In dejansko je študijski program politologije za izobraževanje svojih častnikov že sprejelo več držav. Razlog za uvedbo civilnih izobraževalnih programov za častnike pa je tudi v tem, da je civilna diploma priznana na trgu dela. S tem naj bi bil zagotovljen večji ugled in privlačnost profesije, hkrati pa je za častnika po odhodu iz vojske lažje vstopiti na civilni trg dela (Caforio, 2000: 15). V ameriški vojski se bolj zavzemajo za izobraževanje na področju družbenih ved oziroma sociologije, kar bi prispevalo k večji učinkovitosti častnikov (Efflandt, Reed, 2001). Raziskava, opravljena v letih 1999–2001 v Belgiji, na Nizozemskem in v Italiji (med pripadniki vojske) ter v Sloveniji (med študenti obramboslovja) je sicer pokazala, da se večina anketirancev zavzema za delno izobraževanje častnikov na civilnih ustanovah (Manigart, 2001: 22–23; Caforio, 2001a: 35).

Predmet proučevanja so tudi vrednotne oziroma kulturne podobnosti in razlike med vojsko in civilnim okoljem. Med študenti vojaških akademij je bila v osemnajstih državah med letoma 1995 in 1997 izvedena raziskava, s katero so med drugim tudi želeli ugotoviti, koliko se razlikujejo vrednote na vojaških akademijah od vrednot v civilnem sektorju (glej Soeters, Recht, 1998: 169–170). Podobna raziskava je bila leta 1995 in leta 1996 izvedena med kadeti in študenti civilne univerze v ZDA (glej Franke, 2001). V ZDA je več let potekal tudi skupinski raziskovalni projekt proučevanja kulturnega prepada med vojsko in ameriško družbo. Rezultat je 21 ločenih študij.³² Tezo o kulturnem prepadu med vojsko in civilnim okoljem so na začetku 21. stoletja pričeli raziskovati tudi raziskovalci, zbrani v strokovno-znanstvenih združenjih ERGOMAS in ISA RC 01 (Raziskovalni odbor 01 Mednarodnega sociološkega združenja).³³ Med splošnimi ugotovitvami iz raziskave, v katero so bili vključeni raziskovalci iz 13 držav, je med pomembnejšimi ta, da

³² Študije so večinoma objavljene v knjigi *Soldiers and Civilians: The Civil-Military Gap and American National Security* (MIT Press, Cambridge, 2001), ki sta jo uredila Peter D. Feaver in Richard H. Kohn, in v posebni številki revije *Armed Forces & Society* (Vol. 27, No. 2, Winter 2001) – *Media and Education in the U.S. Civil-Military Gap* z istima urednikoma (Feaver, Kohn, 2001; Triangle Institute for Security Studies, internet).

³³ Nacionalne študije »civilno-vojaškega prepada« so bile objavljene v knjigi *Military Missions and their Implications reconsidered: The Aftermath of September 11th* (Elsevier, 2005), ki sta jo uredila Giuseppe Caforio in Gerhard Kümmel, celovite študije rezultatov empiričnega raziskovanja pa v knjigi *Cultural Differences between the Military and Parent Society in Democratic Countries*, urednik Giuseppe Caforio (Elsevier, 2007).

obstaja več »prepadov« oziroma razkorakov. Eden je razkorak med spoloma, drugi med nacijami, tretji med študenti različnih (civilnih) fakultet.³⁴ Znatno je tudi prepad med delovno že izkušenimi in neizkušenimi anketiranci (glej Caforio, 2007: 350–351). Rezultati raziskave torej kažejo, da podobnosti in razlike med vojsko in njenim civilnim okoljem tudi v dani časovni točki niso enoznačne. Nanje vpliva vrsta dejavnikov: od spola do starosti in področja interesa. Proučevanje tovrstnih razlik in podobnosti ter trendov konvergenčnosti ali divergenčnosti med vojsko in preostalo družbo se bo torej moralo še nadaljevati.

Sklep

Področje tokratne analize je bilo nekoliko drugačno od običajnega proučevanja na področju sociologije vojske. Proučevanje socioloških značilnosti vojske in njenega odnosa s civilnim okoljem je bilo namreč v drugem planu, v prvem pa je bila analiza teh proučevanj, in sicer z ozirom na razkrivanje dihotomije divergenčnosti/konvergenčnosti v odnosu med vojsko in ostalo družbo. Zastavljena naloga je bilo iskanje stičišč med izrazi, ki opisujejo razmerje med posebnostjo vojske in vpetostjo vojske v ostalo družbo. Pregled zgodovine proučevanja teh razmerij v sodobni sociologiji vojski, pod kar razumemo čas od sredine petdesetih let do danes, pokaže, da se v različnih obdobjih proučevanja večkrat pojavita dva izraza, in sicer divergenčnost in konvergenčnost. Čeprav ju ne srečamo pri vseh avtorjih, pa vsebina obeh izrazov zelo dobro opisuje spreminjajoče se trende v odnosu med vojsko in družbo. Tako ju lahko proglasimo za ključna izraza za opisovanje tega odnosa. Analiza proučevanj tudi pokaže, da celotno moderno zgodovino te stroke ter tudi današnje proučevanje označuje »spopad« razkrivanja trendov konvergenčnosti in divergenčnosti, pa čeprav se uporabljajo za opisovanje deloma različni izrazi. Tega, da vojska je družbena institucija, sicer nihče ne skuša zanikati, a teze avtorjev in ugotovitve raziskav enkrat o vojski kot instituciji, ki lahko izpolnjuje svoje poslanstvo le, če bo imela svojevrstne značilnosti in se bo oddaljila od ostale družbe, in drugič o vojski, ki bo boljše izvajala svoje naloge, če bo z družbo zelo povezana in ji bo tudi vrednotno podobna, se neprestano izmenjujejo, včasih prepletajo. Deloma lahko razloge za raznolika mnenja avtorjev najdemo v strokovnem poreklu teh avtorjev (nekateri bodo vedno privrženi vojski kot posebni instituciji in drugi vedno vojski kot družbeni instituciji, ki ne izstopa bistveno od kakšnih drugih družbenih institucij), odkrivamo pa tudi močan vpliv civilno-vojaških tradicij, razvoja družbenih odnosov nasploh in družbenih posebnosti določenih obdobj.

³⁴ V vzorec raziskave so bili namreč vključeni študentje področij politologija, ekonomija in pravo ter študentje vojaških akademij (oziroma tem akademijam primerljivih študijev).

LITERATURA

- Alpass, Fiona, Nigel Long, Carol MacDonald, Kerry Chamberlain (1999): The Moskos Institution-Occupation Model: Effects on Individual Work Related Perceptions and Experiences in the Military. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 27, No. 1 (Summer), str. 67–80.
- Booth, Bradford, Meyer Kestenbaum, David. R. Segal (2001): Are Post-Cold War Militaries Postmodern? *Armed Forces & Society*, Vol. 27, No. 3, Spring 2001, str. 319–342.
- Burk, James (1993): Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society. *Armed Forces & Society*, Vol. 19, No. 2, Winter 1993, str. 167–185.
- Caforio, Giuseppe (1988): The Military Profession. Theories of Change. *Armed Forces & Society*, Vol. 15, No. 1, Fall 1988, str. 55–69.
- Caforio, Giuseppe (2000): Introduction. V: Giuseppe Caforio (ed.): *The European Officer: A Comparative View on Selection and Education*. European Research Group on Military and Society. Edizioni ets.
- Caforio, Giuseppe (2001a): Comparative Analysis of Officers Attending Staff Courses: a Three-Country Survey. V: Philippe Manigart, Ljubica Jelušič (eds.): *European defence restructuring: military and public view*. European Commission, COST Action A10, str. 27–42.
- Caforio, Giuseppe (2007): Conclusion: Comparison of Current and Future Elites. V: Giuseppe Caforio (ed.): *Cultural Differences between the Military and Parent Society in Democratic Countries*. Elsevier, str. 327–352.
- Caforio, Giuseppe, Marina Nuciari (1994): The Officer Profession: Ideal-type. *Current Sociology*, Volume 42, Number 3, Winter 1994 (The Military Profession in Europe), str. 33–56.
- Caforio, Giuseppe, Marina Nuciari (1996a): Education and Professional Socialization of Officers. *Cadets in the Italian Army*. V: *Ozbrojene sily v mirovem pulstoleti*, Impuls, Praha.
- Caforio, Giuseppe, Marina Nuciari (1996b): Military Profession in the View of European Officers. *Forum International*, Volume 18 (»The Present and Future of the Military Profession – Views of European Officers«, Jürgen Kuhlmann (ed.)), Strausberg, str. 131–181.
- Caforio, Giuseppe, Marina Nuciari (1998): Introduction to the Research. V: Giuseppe Caforio (ed.): *The European Cadet: Professional Socialisation in Military Academies: A Crossnational Study*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, str. 7–13.
- Cotton, Charles A. (1981): Institutional and Occupational Values in Canada's Army. *Armed Forces & Society*, Vol. 8, No. 1., str. 99–110.
- Dandeker, Christopher (1999): Facing Uncertainty: Flexible Forces for the Twenty-first Century (Report No. 1). National Defence College, Department of Leadership.
- Delo, 23. februarja 2000, str. 1: *Kfor s solzilcem nad barikade*.
- Efflandt, Scott, Brian Reed (2001): Developing the Warrior-Scholar. *Military Review*, July/August 2001, Volume 81, str. 82–89.

- Feaver, Peter D., Richard H. Kohn (2001): Overview. *Armed Forces & Society*, Vol. 27, No. 2, Winter 2001 (Special Issue: Media and Education in the U.S: Civil-Military Gap), str. 177–182.
- Fields, Frank E., Jack J. Jensen (1998): Military Professionalism in Post-Communist Hungary and Poland: An Analysis and Assessment, *European Security*, Vol. 7, No. 1 (Spring 1998), str. 117–155.
- Harries-Jenkins, Gwyn, Charles C. Moskos Jnr. (1981): *Armed Forces and Society. Current Sociology*, Volume 29, Number 3, Winter 1981.
- Huntington, Samuel P. (1998): *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), London (England) (1. izdaja 1957, 1985 prenovljena izdaja).
- Janowitz, Morris (1961): *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. The Free Press of Glencoe (prva izdaja 1960).
- Jelušič, Ljubica (1992): Civilno-vojaška razmerja v pluralistični družbi. V: *Nastajanje slovenske državnosti (Zbornik referatov)*, Ljubljana, str. 327–343.
- Kaminskaite, Ausra (1998): Other aspects of cadets' life: Leisure and free time. V: Giuseppe Caforio (ed.): *The European Cadet: Professional Socialisation in Military Academies: A Crossnational Study*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, str. 92–120.
- Kiss, Zoltan Laszlo (1999): Changes of the Military Mind in Hungary: In the Mirror of Empirical Data. V: Ljubica Jelušič, John Selby (eds.): *Defence restructuring and conversion: Sociocultural aspects*. European Commission, COST Action A10, Directorate-General Research, Brussels, str. 214–273.
- Kotnik - Dvojmoč, Igor (2000): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav (študija primera Slovenije)*. Doktorska disertacija. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Manigart, Philippe (1998): Postmoderne vojaške organizacije: sociološka analiza. *Teorija in praksa*, letnik 35, 2/1998, str. 362–369.
- McAllister, Ian (1995): Schools, Enlistment, and Military Values: The Australian Services Cadet Scheme. *Armed Forces & Society*, Vol. 22, No. 1, Fall 1995, str. 83–102.
- McAllister, Ian, Hugh Smith (1989): Selecting the Guardians: Recruitment and Military Values in the Australian Officer Corps. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 17, Spring, str. 27–42.
- Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah (1988). V: *Človekove pravice: Zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov*. Društvo za združene narode za SR Slovenijo, Ljubljana.
- Moskos, Charles C. (1986): Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update. *Armed Forces & Society*, Vol 12, No. 3, Spring, 1986, str. 377–382.
- Moskos, Charles C. (1988): Institutional and Occupational Trends in Armed Forces. V: Charles C. Moskos, Frank R. Woods (eds.): *The Military More Than Just a Job?* Pergamon-Brassey's International Defense Publishers, Inc., Westpark Drive, Virginia, str. 15–26.
- Moskos, Charles C. (1992): *Armed Forces in a Warless Society*. Forum International, Volume 13 (Armed Forces after the Cold War), SOWI, Munich, str. 1–10.

- Moskos, Charles C. (2000): *Toward a Postmodern Military: The United States as a Paradigm*. V: Charles C. Moskos, John Allen Williams, David R. Segal (eds.): *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxford University Press, New York, Oxford, str. 14–31.
- Moskos, Charles C., James Burk (1994): *The Postmodern Military*. V: James Burk (ed.): *The Military in New Times: Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, str. 141–162.
- Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (2000): *Armed Forces after the Cold War*. V: Charles C. Moskos, John Allen Williams, David R. Segal (eds.): *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold war*. Oxford University Press, New York, Oxford, str. 1–13.
- Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (2000): *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold war*. Oxford University Press, New York, Oxford.
- Nuciari, Marina (1994): *Rethinking the Military Profession: Models of Change Compared*. *Current Sociology*, Volume 42, Number 3, Winter 1994 (The Military Profession in Europe), str. 7–21.
- Sarvaš, Štefan, Jiří Hodný (1998): *The Motivation to Become an Officer*. V: Giuseppe Caforio (ed.): *The European Cadet: Professional Socialisation in Military Academies: A Crossnational Study*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, str. 17–29.
- Segal, David R. (1986): *Measuring the Institutional/Occupational Change Thesis*. *Armed Forces & Society*, Vol. 12, No. 3, str. 351–376.
- Siebold, Guy L. (2001): *Core Issues and Theory in Military Sociology*. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 29, Summer 2001, str. 140–159.
- Soeters, J., R. Recht (1998): *Culture and Discipline in Military Academies: An International Comparison*. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 26, No. 2 (Winter), str. 169–189.
- Thompson, Wayne C., Marc D. Peltier (1990): *The Education of Military Officers in the Federal Republic of Germany*. *Armed forces & Society*, Vol. 16, No. 4, Summer 1990, str. 587–606.
- Weibull, Alise (1996): *European officers' job satisfaction and job commitment*. *Forum International*, Volume 18 (»The Present and Future of the Military Profession – Views of European Officers«, Jürgen Kuhlmann (ed.)), Strausberg, str. 27–49.
- Weibull, Alise (1998): *Cadets' orientations towards social institutions and social contexts*. V: Giuseppe Caforio (ed.): *The European Cadet: Professional Socialisation in Military Academies: A Crossnational Study*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, str. 53–73.
- Wheeler, Michael O. (1986): *Loyalty, Honor and the Modern Military*. In: *War, Morality, and the Military Profession*, edited by Malham M. Wakin, Westview Press, Boulder and London.
- Williams, John Allen, Charles Moskos (1997): *Civil-Military Relations after the Cold War*. V: Anton Bebler (ed.): *Civil-Military Relations in Post-Communist States: Central and Eastern Europe in Transition*. Praeger, Westport, Connecticut, London, str. 25–35.